

KİTAP VE SEMPOZYUM TANITIMLARI

Dil Üzerine, Necati ÖNER, Ankara 2004, 75 s.

Prof. Dr. Necati ÖNER, dil ile ilgili görüşlerini, farklı zamanlardaki konuşma ve sunumlarında, bilim dünyasına açıklamıştı. Ancak bu önemli sunumlar derli toplu olarak bir arada bulunmuyordu. Hocamızın bu sunumları 'Dil Üzerine' adlı eserde yayınlandı.

Önde gelen felsefecimiz Öner'in, dille ilgili görüşlerini topluca bu kitapta buluyoruz. Öner'in hacmi küçük, muhtevası önemli eseri; bir önsöz ve dil üzerine yoğunlaştığı sekiz sunumdan oluşmaktadır. Bunlar:

1. Dil Üzerine: Bu yazıda, dil konusundaki farklı, hatta birbirine zıt fikirlerin bulunması ve bu yüzden de yapılan tartışmaların dilimizin gelişmesine fayda sağlayacağı hususu üzerinde durularak, aşırı dil ırkçılığının dilde hatalara sebep olduğu belirtilmiştir. Ayrıca dilin mantığının ve özgünlüğünün korunması için "Dil Akademisi" kurulmalı önerisi yapılmış ve yabancı dille eğitim yapmanın sömürgeci bir davranış ve tutuma alet olduğu ifade edilerek, bu meseleler üzerinde müzakerelerde bulunulmuştur.

2. Yabancı Dille Öğretim: Bu sunumda yabancı dille öğretim yapmanın ülkemizde moda haline geldiği ifade edilmiş ancak bu modanın bize uygun olmadığı ve bu modaya karşı çıkmanın ise fikir namusu olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında bu metinde yabancı dil öğretmenin ise gerekli olduğu ancak yabancı dil öğrenmekle, yabancı dille öğretim yapmanın birbirlerinden ayrı olarak ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Yabancı dille öğretim, millî dilin ilkel kalmasına sebep olur. Sonuç olarak yabancı dil bilinmeli, ama kendi dilimizi ise bilimsel araştırmaların aracı yaparak geliştirmeliyiz.

3. Dille İlgili Bazı Sorunlarımız: Bu başlık altında, dilin bilim ve düşünceyle olan ilişkisi konu edinilmiştir. Burada üzerinde tartışılan önemli meselelerden birisi ana dilin kullanımında yerli kelimelerin insanda üretici çağrışım yapmasının önemine değinilmiş ve bu husus örneklendirilmiştir. "Yaratıcı düşünce ancak ana dille olur" yargısı ikna edici bir şekilde ortaya konmuştur.

Türkiye'deki dil inkılabının ilk dönemlerinde yapılan aşırılıkların, kelimelerle ilgili kısır çekişmelere sebep olduğu, dilde yapılan sadeleştirmelerin ise bazı kelimelerin anlam derinliklerine zarar verdiğine işaret edilmiştir.

Diğer kısımlarda nisbeten değinilen yabancı dille öğretim meselesine, kitabın bu bölümünde daha da yoğunlaşmış ve ilgi çekici örnek ve tahlillerle ortaya konmuştur. Bu örnek ve tahliller şöyledir: Yabancı dil hayranlığı, kendi ana/millî dilimizi küçük görme şeklinde ortaya çıkmakta, bu da aşağılık duygusu denilen bir hastalığa sebep olmaktadır. Bu hastalık, hem ferdî bakımdan hem de toplumsal bakımdandır. Sonuç olarak yabancı dille öğretim yapan milletlerin düşünsel ve bilimsel bağımsızlıklarının olmasının mümkün olmadığı, dünyadaki birçok ülke ve ülkemizdeki bazı kurumların uygulamaları örneklenerek bu durum ifade edilmiştir.

4. Dil: Bu denemede, dil ile düşüncenin ilişkisi ele alınmıştır. “Dil, düşüncenin bir unsuru mudur?” sorusu sorulmuş ve dilin düşüncenin bir unsuru olmadığı, ancak dil ve düşünce arasında ayırdedilmez sıkı bir ilişkinin bulunduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda dilin düşünceye düşüncenin de dile hayatiyet verdiği ifade edilmiştir.

Bu denemede sorulan ikinci soru; “Millî dil bakımından durumumuz nedir?” sorusudur. Bu sorunun cevabında; şekil bakımından mükemmel bir dile sahip olmamıza karşılık, onu anlamca zenginleştirememiş olmamızın acı nedenleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanında, bir dilin nasıl iyi bir şahsiyet kazanabileceğinin çözüm yolları; soyut ve somut cepheleri dikkate alınarak, öneri ve örneklerle desteklenmiştir.

5. 2000 Felsefe Kongresi Açış Konuşması: Bu konuşma, alışkanlık haline gelen beylik hitaplar şeklinde olmayıp aksine dilin felsefedeki konumunun müzakere edilmesidir. Burada, kültürün oluşmasında, akıl ile dilin ilişkisine değinilmiş, bunun sonucu olarak da felsefî düşüncenin ifade edilmesinde dilin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda dilin mantıkla olan ilişkisi de temellendirilmiştir. Böylece felsefî ve manevî düşünce, ancak o düşüncenin sahip olduğu dille ifade edilmek suretiyle tam ve anlaşılır bir şekilde ortaya konulabileceğine olan inanç vurgulanmıştır.

Bu konuşmada, önemle üzerinde durulan bir husus da, “Türkçe bilim dili olmaz” iddiasının anlamsızlığı ve basitliğinin doğuracağı sakıncaların söz konusu edilmesidir. Ayrıca bu konuşmada; dilin bünyesi ve dilin kirlenmesi gibi önemli konuların açılımları yapılmıştır. Dilin bünyesinin ne olduğu sorusunun cevabı, dilin teorik arka planına ait yapısının içeriği hakkında bilgilerin sunumu şeklinde olup, dilin kirlenmesi ile ilgili olarak da dilin günlük olarak nasıl yanlış kullanıldığına ait ilginç örnekler verilmiştir. Diğer taraftan bu konuşmada Cumhuriyetin ilk zamanlarında dilde yabancı kelimelerin ayıklanması çalışmalarının varlığı aşırılıkların Mustafa Kemal Atatürk’ü nasıl rahatsız ettiği de dile getirilmiştir.

6. Dil ve Düşünce: Bu sunum, bir dil felsefesini ve hocamızın ufuk açıcı yorumlarını içermektedir. Burada dil felsefesini ilgilendiren “Dil mi önce, düşünce mi?”

Biri diğ erinin sebebi mi? Her ikisi birlikte ortaya çıkan bir olgu mu? Dil yalnızca bir aktarma aracı mıdır, yoksa düşünmenin oluşmasında rol de oynar mı? Dilsiz düşünme olur mu?” şeklindeki sorular sorulmuş ve bu soruların cevapları, birbirleriyle uzlaşan ve çeliş en düşünürlerin görüşlerine müracaat edilerek ortaya konmuştur. Dil, düşünce, mantık, konuşma, logos vs. gibi dil ve düşünceye ait önemli kavramların tanımları ve bu kavramların birbirleriyle olan ilgileri, hem Batı ve hem de Doğu düşünürlerine başvurularak birbirini bütünler ve derinlikli bir harmoniyle ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak, dil ve düşüncenin birbirleriyle ilgili olan ilişkileri öğretici bir tarzda ifade edilmiştir.

7. Kültürün Gelişmesinde Dilin Rolü: Bu sunumda ise, kültür ve bilgi ilişkisi ile bilgi ve dil ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, kültürün temelde bilgiye dayanması sebebiyle onun bir ögesi olduğu üzerinde durulup, bilginin gelişmesinin doğal sonucu olarak da kültürün gelişmesinin ortaya çıktığı tezi işlenmiştir. Bilgi elde etmede en etkin araç ise dildir. Bilgi, var olanı tanımadır. Tanıma ise varlığa ad koymadır. Ad, kelimelerle olur ve bu kelimeler dili oluşturur gibi birbirleriyle ilişkilendirilen kültür dil ilişkisi mantıkî bir çerçeveye oturtulmuştur. Sonuç olarak, “düşüncenin sınırı, kullanılan dilin sınırındır” hükmü bu sunumun temelini oluşturmuştur.

8. Anadil Üzerine: Kitabın sonunda yer alan bu başlık altında hocamız, yabancılar taktir ettiği halde Türkçe’ye Türk aydını tarafından gereken değ erin verilmediğini belirtir. Öner’e göre bir dil yalnızca bir iletişim vasıtası değil bir milleti oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Bir milletin bilim, felsefe ve kültür hayatının devamlılığı ve canlılığı onun diline bağlıdır. Bütün bunlardan dolayı Öner, Türkçe’nin gereği gibi önemsenip işlenmesi gerektiğini vurgular. Çünkü ona göre yabancı dille orijinal fikir üretilemez ancak aktarmacılık ve taklitle sınırlı kalır.

Hocamın, her zaman kullandığı sade, anlaşılır ve ikna edici üslûbu bu kitabında da ön plana çıkmaktadır.

Gürbüz DENİZ

Sempozyum: *Classical Arabic Philosophy: Sources and Reception*

“Klasik Arap Felsefesi: Kaynaklar ve Kabul” adlı kollokyum 29-30 Nisan 2004 tarihinde Warburg Institute’te yapıldı. Toplantıyı Londra Üniversitesi’ne bağlı King’s College’in felsefe bölümü düzenlerken British Akademi, Bilim Felsefesi, İsmaili Enstitüsü de organizasyonu destekledi. Ağırhklık olarak İslam felsefesi üzerine

çalışmaları ile temayüz etmiş bilim adamlarının tebliğlerinin yer aldığı ve yaklaşık kırk kadar akademisyenin iştirak ettiği toplantıya Türkiye’den Gürbüz Deniz ile beraber katıldık. Organizasyon açısından kusursuz sayılabilecek ve hemen hiçbir sorunun yaşanmadığı ve oldukça sıcak bir atmosferde gerçekleşen toplantı iki gün sürdü. Bu iki günde, dört oturumda gerçekleşen toplantıda on tebliğ sunuldu.

Birinci gün, Türkiye’de özellikle son dönemlerde İbn Sîna’nın Mirası ve Yunanca Düşünce Arapça Kültür adıyla Türkçe yayınlanan ve İslam Felsefesi üzerine nitelikli çalışmalarıyla adından söz ettiren Dimitri Gutas’ın başkanlığında, “639 yılından İbn Sîna(1037)’ya Önermesel Mantık” konusuyla Cornelia Schoeck, “Fârâbî ve Kirmânî’ye Göre Tanrı’da Zıtlık ve Benzerlik: Bir karşılaştırma” ile Carmela Baffioni, “Tanınmamış Bir Neoplatoncu: Onuncu Yüzyıl Filozofu İsfizarî ve Metafiziksel Soruları” ile David Reisman, “Boşluktan Kaçınma: İbn Sîna’nın Boşluğu Reddi ve O’nun Yunan Kaynakları” ile Jon McGinnis ve “el-Nukat ve’l-Fevâid: Hâdiyât er-Reis’den el-İşârât’a İbn Sînâ’nın Düşünce Devriminde Yeni ve Köklü Kaynağı” ile Yahya Michot birer tebliğ sundular.

İkinci gün ise, Charles Burnett başkanlığında, “İbn Sînâ ve Şîrâzî’nin Soruları” ile Tony Street’in, “Gazâlî’nin Ontolojisi” ile Frank Griffel’in, “İbn Rüşd’ün Metafizik Üzerine Uzun Yorumları ve O’nun Rönesans Okuyucuları” ile Dag Nikolaus Hasse’in, Fahreddîn Razî’nin, İbn Sînâ’nın Zamanın ve Maddenin Başlangıçsızlığı Argümanlarını Kritiği” ile Toby Mayer’in ve “Kadı Said Kummî’nin Aristo Teolojisini Kabulü” ile Sajjad Rizvi’nin tebliğlerini dinleme imkanını bulduk.

Konuşmacılardan ilki olan Cornelia Schoeck, tebliğinde, filozofların cevher tanımları üzerinde durdu. İbn Sîna’nın, kelamcılar ve felsefecilerin cevher tanımlarını incelediğini ve kritiğe tabi tuttuğunu belirtti. Schoeck, Farabi’nin küllî ve ferdî cevher ayırımını yaptığını ve bunları kendine has olarak tanımladığını ifade etti. Schoeck, Gazâlî’nin ise, arazları küllî ve cüz’î olmak üzere ikiye ayırdığını, sadece küllî cevherlerin ve arazların yüklem alacağını kabul ettiğini belirtti. Schoeck, Fârâbî’nin “külliler olmadıkça şeyler akılda ortaya çıkamaz”, dediğini ifade ederek, küllilerin ferdîlere (individuals) bağlı olduğunu belirtti. Ayrıca Schoeck, Fârâbî’nin Kitâbu’l-Mâkûlât’da “eşhâs el-cevâhir” ve “külliyyât el-cevâhir” tabirlerini Aristo’nun ilk cevherler ve ikinci cevherler tabirlerine ilaveten onlara eş anlamlı olarak kullandığını da söyledi. Schoeck, aynı zamanda bu tabirleri, Fârâbî’nin mantık terminolojisine bir armağanı olarak değerlendirdi. Frank Griffel ise, Gazâlî’nin “Mîyâru’l-İlm”de, sadece şahsî cevher (el-cevâhir’ul- şahsiyye) ve küllî cevher (el-cevâhir’ul- külliye) tabirlerini kullandığını belirtti.

Sempozyumda öne çıkan tebliğlerin arasında özellikle Baffioni’nin ismini zikretmek gerekir. Baffioni, Fârâbî ve Kirmânî arasında Tanrı’nın sıfatları konusunda

bir karşılaştırma yaparken bu iki düşünürden birincinin ikinci üzerindeki etkilerine vurgu yaptı. Fârâbî'nin "İlk Varlık (el-mevcûd el-evvel) üzerine söz" tabiri yerine Kirmânî'nin "Tanrı'dan başka Tanrı olmadığı ve onun yokluğunun batıl olduğu" ifadelerini kullandığını belirtti. "Övülmek konusunda Tanrı'nın hiçbir ortağının bulunmadığı" şeklindeki Fârâbî argümanına benzer olarak Kirmânî'nin, "varlığının (eysan) yüceltilmesi konusunda bir ortağının bulunmadığı" argümanını savunduğunu söyledi. Fârâbî'nin, "Tanrı'nın zıddının olmadığı" ifadesine, Kirmânî'nin, Tanrı'nın sıfatlarla açıklanamayacağını, zira onun bir bedeninin olmadığı ve bir beden içerisinde bulunamayacağı, hiçbir akıllı varlığın onun bilgisine sahip olamayacağı ve hiç kimsenin algısının onu algılamaya kifayet etmeyeceğini savunduğunu ifade etti. Fârâbî'de, Tanrı tanımlanamazken, Kirmânî'de Tanrı ne madde ne de formdur, kendi kendine varolan yada varlığının bir sebebi bulunmayan ve hareketinin kaynağı olmayan bir varlık olarak kabul edilir. Baffioni, buradan hareketle, iki filozofun da Tanrı'nın tanımlanamayacağını, benzer şekilde, Tanrı'nın bir oluşunun onun varlığının özü olduğunu ve bu anlamda zıddının ve benzerinin bulunmadığını kabul ettiklerini belirtti. Ayrıca, her iki filozofun, Tanrı'nın hiçbir surette, yüceliğinin ve azametinin hiçbir lisanla kafi derecede açıklanamayacağını savunduklarını ifade etti. Baffioni'ye göre, hem Fârâbî, hem de Kirmânî, her şeyin kaynağının Tanrı olduğunu, bununla beraber sıfatların Tanrı'nın varlığının bir kaynağı olmadığını kabul ettiklerini savundu. Baffioni, Tanrı ve sıfatlar ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz benzerliklere ilaveten, iki filozofun birbirinden farklı teknik tabirler kullanmasının dışında aralarında bir fark olmadığını da iddia etti. Baffioni, Fârâbî'nin "muânid" tabirine karşın, Kirmânî'nin "yunâfia"; "yabtala", "yefsaduhu" tabirine karşılık, "bi-faqd"; "yudama" tabirine karşılık "yetenâvebani" tabirini kullandığını ifade etti.

David C. Reisman, İsfizârî ve metafizik soruları üzerine konuştuğu tebliğinde, İsfizârî'nin doğal bedenlerin tabii eğilimle (meyl-i tabii) ya benzer elemente varmak için, ya zıd elementten uzaklaşmak için, ya her bir elementin parçalarının element tarafından tutulması için yada her bir parçanın kendine ait yeri bulmak için, ruha sahip bedenlerin ise, iştah (sehvət), çile (gadap), intikam ve irade ile hareket ettiğini savunduğunu belirtti. İsfizârî'ye göre, beden kendi kendine hareket etmesi, içinde hareket eden veya onu harekete geçiren bir şeyin olması sebebiyledir. Elementler, kendileri için özel olan yerler dışında hareket edemezler. Ateş, kendisi için saptanan yerin dışında yükselemez, su, toprak kendisi için saptanan mekanın dışına taşamaz. Reisman, İsfizârî'nin bedeninin dış yüzünde bir yerden başka bir yere hareket edecek ne bir boşluk ne de başak bir şey olmaması sebebiyle (ki beden, mizacı gereği dairesel bir hareketle hareket eder) hareket ettiğinde, dolu bir kap içinde hareket eden bir şey gibi görünür. Dairesel bir tarzda hareket etmesi ise, içindeki ilahi güç sayesinde. İsfizârî, küre (sfer)'nin hareketi kendinden mi, yoksa bir ruh aracılığıyla mı sağlandığına dair

metafizik soruları sorarak bunlara cevap arar. İsfizârî'ye göre, hareketin kaynağı harici bir hareket ettiricidir. Reisman, İsfizârî'nin en soylu şeyin İlk Sebep olduğunu, kürenin taşıdığı ruhun arzusunun İlk Sebep'ten geldiğini ve böylece kürenin İlk Sebep'ten gelen ilahi parça vasıtasıyla hareket edeceğini savunduğunu da belirtti.

Tony Street ise, İbn Sîna ve Şîrâzî'nin mantığının özellikleri üzerinde durarak, bunlardan birincisinin ikinci üzerindeki tesirlerine işaret etti. Street, kullandıkları dil açısından her iki düşünürü oldukça teknik bularak bu durumu ortaçağ düşünce dünyasının bir özelliği olarak ifade etti. Street'e göre, gerek İbn Sîna ve gerekse Şîrâzî'nin "bir önerme nasıl tanımlanabilir" in üzerinde metafiziksel soru sorduklarını ve bu sorulara cevap aradıklarını belirtti. Street, İbn Sînacı mutlak önermeler tanımlamasının Aristocu tanımlamadan ayrıldığını ifade ederek, bunlardan ilkinin Aristocu assertorik (zorunluluk taşımayan) önerme olarak dönüştürmeyi sağlayamayacağını iddia etti. Street, İbn Sîna ve Şîrâzî'nin, "mümkün, zorunlu ve imkansız gibi terimlerin mantıksal olarak nasıl tanımlanabilir" ile, "niçin iki yönlü mümkün önerme tek yönlü mümkün olarak değişmez?" sorularını sorduklarını ve bunlara cevap aradıklarını da ifade etti. Street, ayrıca, İbn Sîna'nın, önermelerdeki "zâtî" ve "vasfî" ayrımı üzerinde de durdu ve bu ayrımı İbn Sîna mantığının en önemli noktalarından biri olarak ifade etti.

İki gün boyunca, her biri bir saatlik süreyle sınırlandırılan ve oldukça yoğun bir tempoda geçen sempozyuma tebliğler kadar, diğer katılımcılar da damgasını vurdu. Özellikle, Meşşâî felsefe geleneğine mensup filozofların temsil ettikleri akımın bir devamı olarak görülen ve İslam felsefesinin kendisine has özelliklerini içeren İşrâkî felsefe geleneğine vurgu yapılması ve bu geleneğin önemsenmesi dikkat çekici bir nokta olarak değerlendirilebilir. Felsefi düşünceyi 12. yüzyıldan itibaren bir gerilemeye tabi tutan anlayışla beraber, İşrâkî felsefe geleneğinin ülkemizde de oldukça ihmal edilen bir gelenek olduğunu da hesaba katarak, bütün bu olumsuz görüşlerin yanında geleneğin kesintiye uğramadan sürdüğüne işaret edilmesi ayrıca dikkat çekici ve üzerinde düşünülmesi gereken bir noktaydı. Samimi olduğu kadar hararetli bir atmosferde geçen sempozyumda gerek birinci günkü oturumu yöneten Dimitri Gutas ve gerekse ikinci günkü oturumu yöneten Charles Burnett oldukça başarılıydı. Organizasyonun kusursuz olmasını sempozyumu başarılı kılan unsurlar arasında ayrıca zikretmek gerekir.

Eyüp ŞAHİN